

PRUSSIA
MONASTICA

*Pamięci moich Przodków:
Agnieszki (1920–1996) i Stefana Gierczaków (1923–2019)
Stefanii (1907–1994) i Kazimierza Kubickich (1900–1969)*

feci, quod potui, faciant meliora potentes

RAFAŁ KUBICKI

PRUSSIA MONASTICA

Studia z dziejów zakonów w Prusach
Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich
(od XIII do połowy XIX w.)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2021

Recenzent
dr hab. Piotr Oliński, prof. UMK

Redaktor Wydawnictwa
Ewelina Ewertowska

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

Na okładce

widok kościoła Franciszkanów w Gdańsku
(Bartel Ranisch, *Beschreibung aller Kirchen-Gebaeude der Stadt Danzig... nebst der Beschreibung aller anderen Kirchen so ausserhalb Walles in den Vorstaedten gelegen seyn nach ihrer Maaß*, Dantzig 1695)

Skład i łamanie
PRACOWNIA

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Historycznego
Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-102-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49

Spis treści

Wstęp	9
1. Krajobraz klasztorny Prus Krzyżackich	11
1.1. Mnisi i kanonicy regularni	12
1.2. Mniszki	16
1.3. Zakony rycerskie	19
1.4. Mendykanci	22
1.5. Przynależność prowincjalna klasztorów	28
1.6. Czynniki warunkujące tworzenie sieci klasztorów	33
1.7. Podsumowanie	35
Aneks I	39
2. Niezrealizowane fundacje klasztorne w Prusach Krzyżackich i Królewskich do 1525 r.	42
2.1. Plany fundacji klasztorów zakonów mniszych	43
2.2. Plany fundacji klasztorów zakonów mendykanckich	46
3. Spór o zbiórkę jałmużny – karta z dziejów dominikanów w Gdańsku w XV w.	54
3.1. Stosunek zakonu dominikanów do problemu własności – założenia a praktyka	55
3.2. Podstawy materialne funkcjonowania dominikanów w Gdańsku	58
3.3. Spór o zbiórkę jałmużny	62
Aneks II	69
4. Zasady użycia pieczęci w zakonie dominikanów w średniowieczu wraz z omówieniem zachowanych pieczęci z terenu kontraty pruskiej	72
4.1. Zasady użycia pieczęci w zakonie dominikanów w świetle źródeł normatywnych	74
4.1.1. Pieczęć generała, prowincjała i przeora	76
4.1.2. Pieczęć konwentu	80
4.2. Praktyka użycia pieczęci w zakonie dominikanów na przykładzie kontraty pruskiej	84
Aneks III	93

5. Klasztor Franciszkanów w Gdańsku na tle dziejów prowincji saskiej zakonu do połowy XVI w.	110
5.1. Prowincja saska, kustodia pruska i klasztor w Gdańsku	110
5.2. Rola przedstawicieli władz zakonu – ministrów generalnych i kustoszy kustodii pruskiej	113
5.3. Reformacja i upadek klasztoru	117
Aneks IV	122
6. Klasztory a reformacja w Prusach Królewskich do połowy XVI w.	126
6.1. Klasztory na terenie Prus Królewskich	126
6.2. Przebieg reformacji, bilans sytuacji klasztorów	127
6.3. Postawa zakonników i zakonnic wobec reformacji	135
7. Krajobraz klasztorny Prus Królewskich w latach 1466–1772	141
7.1. Nowe fundacje klasztorów w latach 1466–1772	141
7.2. Przemiany w sieci klasztorów w latach 1466–1772	151
Aneks V	154
8. Uwagi na temat przebiegu i skutków kasat klasztorów w prowincji Prusy Zachodnie do połowy XIX w.	155
8.1. Zarys przebiegu kasat	156
8.2. Losy zakonników	160
8.3. Losy kościołów i obiektów poklasztornych do połowy XIX w.	164
9. Wybrane źródła dotyczące kasaty klasztorów bernardyńskich w Prusach Zachodnich w pierwszej połowie XIX w.	175
9.1. Akta personalne zakonników	177
9.2. Inwentarze mienia kościoła i klasztoru	179
9.3. Akta budowlane – opisy wizytacji budynków klasztornych i kościołów	183
9.4. Katalogi biblioteczne	184
9.5. Okoliczności kasaty i ustrój klasztorów	187
Aneks VI	189
10. Majątek klasztoru Bernardynów w Zamartem w okresie kasaty	196
10.1. Opis kościoła i klasztoru – stan budynków	198
10.2. Wyposażenie kościoła i majątek ruchomy klasztoru	198

10.3. Gospodarstwo klasztorne	202
Aneks VII	205
11. Skład osobowy konwentów dominikańskich na terenie prowincji Prusy Zachodnie w okresie kasaty klasztorów (1816–1835)	211
Aneks VIII	220
12. Uwagi odnośnie do stanu badań w zakresie geografii historycznej klasztorów w Prusach Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich (XIII–XIX w.)	228
12.1. Badania nad uposażeniem klasztorów w średniowieczu	229
12.2. Badania nad fundacjami i uposażeniem klasztorów w okresie nowożytnym	230
12.3. Badanie przynależności prowincjalnej klasztorów	233
Streszczenie	235
Summary	245
Wykaz skrótów	256
Bibliografia	257
Indeks osobowy	284
Indeks nazw geograficznych	292
Spis ilustracji, map, tabel i wykresów	305